

*Мр Сања Радовановић, асистент-управник
Правног факултета у Новом Саду*

АУТОРСКО ПРАВО НАКОН СМРТИ АУТОРА

Сажетак: Субјективним ауторским правом иштите се морални и имовински интереси аутора поводом његове интелектуалне творевине односно ауторског дела. Стога садржину ауторског права чине две групе овлашћења: неимовинска и имовинска на која се, у низу иштања, примењују различити правни режими. То је, свакако, последица оштрих принципа грађанског права о непереносивости неимовинских и переносивости имовинских права. Но, с обзиром на то да имовинска ауторскоправна овлашћења трају десет година након смрти аутора, а личноправна неограничено, потребно је разрешити низ дилема које се поводом тога јављају. Зато се овим радом настојало да се укаже на то ко су субјекти ауторског права након смрти аутора, којим ауторскоправним овлашћењима и у ком обиму они располажу, те којим их средствима могу иштити.

Кључне речи: појам ауторског права, правна природа ауторског права, трајање ауторског права, имовинска и неимовинска ауторскоправна овлашћења, садржина ауторског права након смрти, грађанскоправна заштита.

Увод

Појава првих интелектуалних творевина подудара се са настанком људског друштва. У многим антрополошким и социолошким студијама указано је на чињеницу да је човечанство настало као резултат човекове способности да креативно мисли и да осмишљено ствара. Другим речима, интелектуално стваралаштво је уткано у сам појам људског бића и друштва у целини. Оно је оду-

век било сине љуа нон настанка, опстанка и напретка сваке друштвене заједнице. Међутим, друштво хиљадама година није правило разлику између материјалних и интелектуалних добара. С једне стране, право посвећено стварима је већ у римском праву, па и у периоду које му је претходило, добило данашње обресе, а с друге стране, творевине људског духа су дуго времена остајале изван правне регулативе и ван било каквог облика правне заштите.

У античкој Грчкој, настала су многа уметничка дела којима се човечанство и данас диви. Међутим, њиховим ауторима припадао је само ловоров венац као симбол талента и врхунског интелектуалног умећа. Идеја на којој је засновано уметничко дело сматрана је делом културне баштине и није уживала било какаву правну заштиту.

Ни висока правна цивилизација античког Рима није успела да постави границе између ауторског дела као интелектуалног продукта и телесног добра у које је то ауторско дело било инкорпорисано. Истина, Римљани су у извесном смислу признавали ауторство,¹ али без атрибута и овлашћења које оно данас има.

Зачеци савременог ауторског права јављају се знатно касније, у XV веку. Они се подударају са Гутенберговим проналаском штампарске машине. Међутим, протекло је још скоро три века до доношења првих закона у области ауторског права.

У Енглеској је 1709. године донесен Закон краљице Ане, којим је аутор добио искључиво право на штампање и издавање књижевног дела. У доба Француске буржоаске револуције, посебним прописима донесеним 1791. и 1793, укинут је систем привилегија и ауторима је пружена правна заштита којом су била обухваћена и морална (неимовинска) овлашћења. Пруска је прва донела закон заснован на концепту интелектуалне својине, у ком је у пуној мери дошла до изражаја разлика између ауторског дела као нематеријалног добра од примерка тог дела као телесног добра. За пруским Законом о заштити својине на делима науке и уметности од прештампавања и подражавања из 1837. године уследили су и закони ханзеатског града Хамбурга (1838.), Саксоније-Вајмара (1839.), Баварске (1840.), Брауншвајга (1842.) и Саксоније (1844.)...²

Премда наведени закони најјављују уобличавање једне сасвим нове гране права, савремено ауторско право добило је јасне обресе тек ревизијом Бернске конвенције за заштиту књижевних и уметничких дела³ којом су аутору недвосмислено призната и морална овлашћења поводом његовог интелектуалног продукта. Међутим, тиме су отворена бројна питања која се, пре свега, тичу

¹ На то указује податак да су управо стари Римљани почели да користе израз *плагијаци*. Сматра се да је тај термин увео римски песник *Марциал*. Он је песнике који су туђе песме публиковали као своје назвао *plagiarius* (крадљивци људи).

² Опширније: С. Марковић, *Ауторско право и сродна права*, Службени гласник; Београд 1999; стр. 99.

³ Бернска Конвенција донесена је 9. септембра 1886. године, а више пута ревидирана (последњи пут у Паризу 1971. године). Одредбе о личноправним овлашћењима аутора унесене су у Бернску конвенцију 1928. године. Текст Конвенције види: В. Тодоровић, *Међународни уговори Интелектуална и друга добра*, Службени гласник, Београд, 2000, стр. 53-85

правне природе ауторског права и, у вези са тим, прометљивости ауторско-правних овлашћења. Питање је нарочито значајно с обзиром на то да ауторско право надживљује аутора, као оригинарног титулара. Штавише, будући да садржину ауторског права чине две групе овлашћења, морална и имовинска, за које важе различити правни режими, и само ауторско право након смрти аутора трпи извесне промене.

Појам ауторског права

Ауторско право одређује се на два начина: у објективном и у субјективном смислу. Ауторско право у објективном смислу чине све правне норме које уређују односе између аутора и других лица поводом ауторских дела.⁴ Конкретна правна власт коју објективно ауторско право признаје одређеном аутору за његово дело, а која се испољава у низу овлашћења које аутор, поводом своје интелектуалне творевине, има према другим лицима, назива се субјективним ауторским правом.

Због специфичности предмета заштите односно ауторског дела ауторско право се издваја из грађанског права у оквиру којег је настало, и улази у групу тзв. права интелектуалне својине.⁵ С обзиром на то да је ауторско дело, као материјални израз, творевина људског духа, овлашћења из којих се субјективно ауторско право састоји могу се поделити на имовинска, којима се штите материјални интереси аутора у вези са његовим делом, и морална, која штите личне интересе.

Чињеница да се ауторско право састоји из овлашћења различите природе указује на комплексност самог ауторског права која утиче на низ питања од којих је, у контексту овог рада, нарочито значајан проблем преносивости. Но, у вези са тим, неопходно је претходно указати на правну природу, субјекте заштите и трајање ауторског права.

⁴ В: Ж. С. Ђорђевић, *Појам, физиономија и природа објективног ауторског права*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1-2/1965. године, стр. 72-76; Ђорђевић С. Живомир, *Предмет објективног ауторског права*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3-4/1965; стр. 281-285

⁵ V: Copyright Law Revision, *Studies Prepared for the Subcommittee on Patents, Trademarks, and Copyrights of the Committee on the Judiciary*; United States Senate, Eighty-sixth Congress, Second Session, S. Res. 240, United States Government Printing Office, Washington, 1960.

Правна природа ауторског права

Од самог настанка ауторског права проблем одређивања његове правне природе заузима значајно место.⁶ У том погледу развиле су се бројне теорије које се углавном разилазе око следећег: да ли је ауторско право јединствено (монистичко тумачење) или га је потребно раздвојити на његову имовинско-правну и личноправну компоненту (дуалистичко тумачење), као и да ли је ауторско право, ако се прихвати да је оно јединствено, имовинскоправног или личноправног карактера.⁷

Прва теорија која је покушала објаснити правну природу овлашћења која аутор има поводом свог дела била је теорија о ауторском праву као својини.⁸ Ауторско дело се изједначава са ствари, јер су и једно и друго резултати нечијег рада. У првом случају интелектуалног, а у другом физичког. Носилац ауторског права је, према томе, творац дела јер дело припада њему као власнику. Он има искључиво и апсолутно право. Међутим, својина у грађанско-правном смислу није могла довољно прецизно објаснити односе који настају поводом ауторског дела јер су они у многоструком различити од својинскоправних. Стога се, као реакција на теорију о ауторском праву као својини, јавило схватање да ауторско право уопште није субјективно право, већ „рефлекс законске забране прештампавања ауторског дела”.⁹ С обзиром на то да је у крајњој конвенцији ово схватање водило до тога да се противправне радње нису могле подвести под повреду субјективног права, није се могло дуго одржати.¹⁰

Једна од значајнијих теорија о природи ауторског права била је теорија о ауторском праву као чистом праву личности¹¹. Ауторско дело је, према овој теорији, у најужој вези са личношћу аутора јер је оно његов интелектуални производ, део ауторове личности, његово лично добро. Стога је оно непреносиво. Само аутор може одлучивати о томе да ли ће из свог дела црпити економ-

⁶ В: В. Спаић; *Теорија ауторског права и ауторско право у СФРЈ*; Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Дјела, Одјељење друштвених наука, Књига 20, Сарајево, 1969., стр. 136

⁷ В: С. Марковић; *op.cit.* стр. 103

⁸ Представници ове теорије били су Лок у Енглеској, Фихте и Хегел у Немачкој и Дидро и Волтер у Француској. Опширније о теоријама о правној природи ауторског права види: В. Спаић; *Теорија ауторског права и ауторско право у СФРЈ*; Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Дјела, Одјељење друштвених наука, Књига 20, Сарајево, 1969., стр. 136-147; С. Марковић; *op.cit.*; стр. 103-107; Sabine Nuss, Lydia Heller, *Intellectual Property Rights and Intellectual Property Left The Case of the Operating System Linux*, Intellectual Property Rights in Central and Eastern Europe, Amsterdam, Berlin, Oxford, Tokyo, Washington, DC, 2002, стр. 64; A. Francon, *The Concept of Possession and Intellectual Property in French Law*, у Jan J. C. Kabel, *Intellectual Property and Information Law*, Kluwer Academic Publishers, The Hague, London, Boston, 2000, стр. 23

⁹ В: В. Спаић; *op.cit.* стр. 139

¹⁰ Најоштрији критичари ове теорије били су Прудон, Реноа и Гербер. Наведено према: В. Спаић, *op.cit.* стр. 137-139

¹¹ Творац теорије о ауторском праву као чисто личном праву био је Кант. Наведено према: В. Спаић, *op.cit.* стр. 139

ску корист, у ком случају преноси само вршење овлашћења из свог права. Иако наглашава личноправну компоненту ауторског права, теорија о ауторском праву као праву личности не занемарује имовинскоправне интересе аутора. Међутим, имовинскоправна компонента је, у својој суштини, право личности. Поистовећивање ауторског права са правима личности јесте и најслабија тачка ове теорије јер су она неодвојива од свог субјекта, а аутор, насупротив томе, може поједина овлашћења преносити на друго лице.¹² Ипак, и поред свих критика упућених на рачун теорије о ауторском праву као личном праву, она је дала највећи допринос признању моралних права аутора у Бернској конвенцији и у националним законодавствима.¹³

Теорија о ауторском праву као нематеријалној имовинској вредности одваја право личности од ауторског права.¹⁴ Наиме, интелектуални производи су еманација ауторове личности, а материјализацијом идеје настаје ауторско право које има нематеријалну имовинску вредност. Стварањем дела, заправо, настају два права: ауторско и право личности. При томе, ова теорија не дели ауторско право на два дела јер право личности нема ауторскоправни карактер. Нематеријалну имовинску вредност има само ауторско право које је јединствено.

Корак даље у раздвајању личног од имовинског права направила је дуалистичка теорија према којој је ауторско право скуп две групе различитих права, личних и имовинских, чији је заједнички именоватељ – аутор.¹⁵

С обзиром на то да ауторско право није састављено од два потпуно одвојена права, већ да су личноправни и имовинскоправни елементи у односу међусобне зависности, на овој критици дуалистичке теорије настала је данас најшире прихваћена монистичка теорија о правној природи ауторског права.

Према монистичком тумачењу, ауторско право је јединствено право састављено од личноправних и имовинскоправних елемената.¹⁶ Личноправна овлашћења аутора усмерена су, превасходно, на заштиту његових моралних интереса, али њиховом повредом аутору може бити проузрокована и материјална штета. С друге стране, имовинскоправна овлашћења су у тесној вези са личним интересима аутора.¹⁷

¹² В: В. Спаић; *op.cit.*, стр. 141. О односу права личности и личноправних елемената ауторског дела види: Ж. Радојковић, *Лична права и њихов однос према личноправним (моралним) елементима ауторског права*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2-3/1964. године, стр. 263-279

¹³ *Ibidem*

¹⁴ Оснивач ове теорије био је Joseph Köhler, који ју је формулисао приликом проучавања проналазачког (патентног) права, а не ауторског. Наведено према: В. Спаић, *op.cit.*, стр. 139

¹⁵ У немачкој доктрини главни представници ове теорије били су Michaelis и Georg Müller, у Швајцарској Michaelis, а у француској Jean Escarra, Jean Rault, Nepp, Lepaulle и нарочито Desbois. Наведено према: В. Спаић, *op.cit.*, стр. 144

¹⁶ Најзначајнији представници ове теорије у немачкој су Allfeld, de Boor, Ulmer и Runge, у Француској Ripert, а у Италији Piola Caselli. Наведено према: В. Спаић, *op.cit.*, стр. 145

¹⁷ В: С. Марковић; *op.cit.*, стр. 105

Иако у највећој мери објашњава суштину ауторског права, монистичка теорија запада у противречности када се постави питање преносивости субјективног ауторског права, његовог трајања, принудног извршења и сл.¹⁸ Та чињеница указује на то да је проблем правне природе још увек актуелан у ауторско-правној теорији. Штавише, решавање овог проблема нема само теоријски већ и практични значај с обзиром на то да су правном природом ауторског права опредељена и конкретна законска решења ауторскоправних проблема.

Наш Закон о ауторском праву и сродним правима, као и већина савремених закона из ове области, усваја монистичку концепцију правне природе ауторског права.

Трајање ауторског права

Стварајући ауторско дело, аутор односно коаутор се, у мањој или већој мери, ослања на постојећу културну и уметничку баштину непрестано црпећи идеје садржане у њој. Из тих разлога, строго посматрано, аутор се не може сматрати јединим творцем свог дела јер у његовом стварању, макар у минималној мери, учествује и друштвена заједница. Стога је признање субјективног права које аутор има на свом интелектуалном производу последица компромиса између интереса аутора и интереса друштвене заједнице.¹⁹ С једне стране, пружањем адекватне ауторскоправне заштите аутор је подстакнут да својим интелектуалним стварањем доприноси цивилизацијском напретку које, с друге стране, треба да послужи будућим генерацијама у континуираном развоју културе, науке, уметности и других облика стваралаштва.²⁰ Уграђујући идеју која припада заједници у своје ауторско дело, аутор је дужан да је заједници и врати. Стога, скоро сви савремени правни системи временски органишавају аутора односно коаутора и друге носиоце ауторског права у искључивом вршењу ауторскоправних овлашћења. У том погледу је од нарочитог значаја одредба члана 7. став 1 Бернске Конвенције према којој минимални рок заштите износи 50 година после смрти аутора, што значи да су државе овлашћене да пропишу и дужи рок заштите.²¹

С обзиром на то да у састав сложеног ауторског права улазе морална и имовинска овлашћења, наш Закон о ауторском праву и сродним правима је, и поред усвојене монистичке концепције о правној природи ауторског права, увео двоструки режим у погледу трајања ауторскоправне заштите.

¹⁸ У свим овим случајевима успостављен је дуални режим: један за личноправна, други за имовинскоправна овлашћења аутора. Наведено према С. Марковић; *op.cit.*, стр. 106

¹⁹ В: В. Спаић, *op.cit.*, стр. 179

²⁰ *Ibidim*

²¹ У Француској тај рок износи 50 година након смрти аутора, у Бразилу 60 година, 70 година у Немачкој, Аустрији, Мађарској и Грчкој, у Шпанији, Колумбији, Куби и Перуу 80 година, а у Португалу и Никарагви рок уопште није ограничен. В: Д. Милић, *Трајање ауторског права*, Правни живот, бр. 11/95, стр. 781

Временско ограничење, наиме, постоји само за имовинска овлашћења аутора, док морална трају и по престанку имовинскоправних односно неограничено.²² Према Закону о ауторском праву и сродним правима, имовинско-правна овлашћења аутора трају за живота аутора и 50 година после његове смрти. Међутим, Нацрт новог Закона о ауторском праву и сродним правима рок заштите продужава за још двадесет година (односно на 70), што представља усклађивање наших прописа са Директивом бр. 93/98 за хармонизацију рока заштите ауторског права и одређених сродних права²³ која представља нормативну потврду све израженијег тренда продужавања рокова ауторскоправне заштите.

Уколико је, пак, дело створено у радном односу, а носилац ауторског права је правно лице, оно престаје истеком рока од 50 година, који се рачуна од објављивања дела односно 10 година од стварања рачунарског програма. Објављивање дела се узима као релевантан моменат и за рачунање педесетогодишњег рока трајања имовинских права за дела чији је аутор непознат (анонимно дело или дело под псеудонимом). Ако је дело објављено у наставцима, почетак рока трајања ауторског права рачуна се од дана објављивања последњег наставка. Рок трајања имовинских права коаутора рачуна се од смрти коаутора који је последњи умро.²⁴

Иако се у свим наведеним случајевима смрт односно датум објављивања дела узимају као битне чињенице за одређивање рокова заштите, њихово рачунање, заправо, почиње од 1. јануара оне године која непосредно следи за годином у којој се десио релевантни догађај.

Последица временског ограничења ауторскоправне заштите огледа се у чињеници да за искоришћавање ауторског дела након протеча наведених рокова није потребно овлашћење аутора.²⁵ Самим тим, не постоји повреда ауторског права јер ауторско дело постаје слободно и свако лице га може користити уколико се тиме не вређају личноправна овлашћења која не застаревају.

²² Чл. 96. Закона о ауторском праву и сродним правима. Према Бернској конвенцији, морална права аутора остају на снази после ауторове смрти, најмање до истека имовинских права аутора (чл. 6 ст. 2).

²³ Опширније о поменутој Директиви види: Д. Укропина, *Директива бр. 93/98 за хармонизацију рока заштите ауторског права и одређених сродних права*, Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Специјалистички рад, Нови Сад, 2002. године

²⁴ Чл. 97-100. Закона о ауторском праву и сродним правима

²⁵ „Тужилац је песму руског аутора Александра Аркангелског „Софронијева химна”, за коју је истекао рок ауторскоправне заштите (чиме је она постала опште добро), превео на енглески језик и прерадио музички аранжман. Тужени је тако прерађеној руској песми изменио текст и само неколико нота у композицији због чега је тужилац захтевао ауторскоправну заштиту на свом делу. Међутим, његов тужбени захтев је одбијен са образложењем да је спорна песма опште добро које је једнако доступно како тужиоцу, тако и туженом који, истина, никад није видео оригиналну верзију песме.” Наведено према: С. Wayne, *Some Problems with Musical Public-domain Materials under United States Copyright Law as Illustrated Mainly by the Recent Folksong Revival*, Copyright Law Symposium, Number Nineteen, Columbia University Press, New York and London, 1971, стр. 210 руску песму, за коју је истекао рок заштите.

Будући да су морална права аутора трајна, а уз то и непреносива, поставља се питање ко је позван да та права штити након смрти аутора.

Субјекти ауторског права након смрти аутора

1. Уопште о субјектима ауторског права

Субјект ауторскоправне заштите јесте лице које располаже овлашћењима из субјективног ауторског права поводом одређеног ауторског дела.

Закон о ауторском праву и сродним правима познаје две категорије титулара ауторског права: аутора односно коаутора, коме ауторскоправна овлашћења изворно припадају, и носиоце ауторског права, који својство субјекта стичу на основу закона или правног посла.²⁶

1) Изворни носилац ауторског права је творац ауторског дела.

Будући да је ауторско дело резултат интелектуалног рада које је својствено само човеку, оригинарни субјект ауторског права може бити искључиво физичко лице,²⁷ које своје право стиче у моменту настанка ауторског дела.

Уколико је, пак, ауторско дело настало заједничким стваралачким радом више лица реч је о коауторству.²⁸ Премда Закон поставља само субјективни услов да би се једно дело сматрало коауторским (сарадња два или више лица), правна теорија²⁹ и судска пракса³⁰ стоје на становишту да је дело коауторско ако, поред наведеног субјективног, испуњава и објективни услов: дело мора бити недељива целина стваралачких доприноса. Коаутори су, дакле, носиоци заједничког ауторског права на делу које је настало њиховом сарадњом³¹ и не

²⁶ Чл. 9. Закона о ауторском праву и сродним правима

²⁷ Правна лица могу бити само носиоци ауторскоправних овлашћења на основу уговора, наслеђивањем или на основу закона. Види: Одељак о носиоцима ауторског права. То, међутим, није одувек био случај. Наиме, према Закону о заштити ауторског права из 1946. године, држави се признавало својство оригинарног субјекта заштите за народне уметничке творевине. Таква поставка нашег првог послератног закона у области ауторског права потпуно је одговарала духу комунистичког друштва и усвојеној концепцији општенародне својине. Но, већ наредни Закон из 1957. није садржао такву одредбу. Истина, таква одредба је изузета из Закона из 1957. (Закон о заштити ауторског права, Службени лист ФНРЈ, бр. 36/57 и Службени лист СФРЈ, бр. 11/65) јер је Бернском конвенцијом, која је обавезивала и Федеративну Народну Републику Југославију, било предвиђено да народне умотворине представљају опште добро које свако може користити, чиме су се, заправо, наши држављани стављали у неравноправан положај у односу на странце. В: В. Спаић, *op.cit.*, стр. 133-135

²⁸ Чл. 10. ст. 1. Закона о ауторском праву и сродним правима

²⁹ В: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 153-168

³⁰ „Тужилац се давањем материјала туженом не може сматрати коаутором. Делом се сматра само духовна творевина, а то не може да буде и материјал који је потребан за писање дела.” (Решење Врховног суда Србије Гж. 2240/62 од 10. октобра 1962. год.). Према: Д. Милић, *Коментар Закона о ауторском праву и сродним правима са судском праксом*, Номос, Београд, 1998. године

³¹ Чл. 10. ст. 2. Закона о ауторском праву и сродним правима

могу се користити засебно својим стваралачким доприносом који је уграђен у јединствено ауторско дело.

Питање одређивања аутора, а тиме и субјекта ауторског права, олакшано је установом претпостављеног ауторства.³² „Аутором се сматра лице чије су име, псеудоним или знак назначени на примерцима дела, или наведени приликом објављивања дела, док се не докаже другачије.”³³ Аутор је носилац ауторских права и уколико задржи анонимност или дело објави под псеудонимом, с тим што тада права остварује издавач за издато дело односно лице које је објавило дело које није издато.³⁴

2) Носиоцима ауторског права означавају се лица којима је аутор односно коаутор правним послом, на искључив или неискључив начин, уступио поједина ауторскоправна овлашћења³⁵ односно која су та овлашћења стекли се наслеђивањем³⁶ или по основу закона (нпр. лица која ауторско дело користе по основу законске лиценце).³⁷

2. Носиоци ауторског права након смрти аутора

Полазећи од усвојене монистичке концепције о правној природи ауторског права, субјективно ауторско право се, због чињенице да његову садржину чине и личноправна овлашћења која су везана за титулара, не може у целини преносити са једног субјекта на другог. Међутим, ауторско право не престаје смрћу аутора, те је нужно применити извесне правне конструкције како би се, уз уважавање општих принципа грађанског права (непреносивост неимовинских и преносивост имовинских права), сачувало јединство ауторског права. Другим речима, неопходно је одредити да ли се, на који начин и у ком обиму ауторско право може наслеђивати, а да се при томе не наруши својство непреносивости ауторског права као целине.

Према првом нашем Закону о заштити ауторског права од 26. децембра 1929. године, ауторско право је након смрти аутора прелазило на наследнике у целости.³⁸ Штавише, аутор и наследници су могли „у целини или делимице, погодбом или одредбом за случај смрти”³⁹ пренети своје ауторско право. Но, у

³² В: В. Спаић; *op.cit.*, стр. 104

³³ Чл. 9. ст. 2. Закона о ауторском праву и сродним правима

³⁴ Чл. 13. Закона о ауторском праву и сродним правима. О подели на објављена, необјављена и издата дела види: С. Марковић; *op.cit.*, стр. 159-168

³⁵ Реч је, заправо, о носиоцима ауторскоправних овлашћења, али с обзиром на то да Закон говори о правима уместо о овлашћењима, то је и термин „носилац ауторског права” уподобљен законодавној терминологији.

³⁶ Чл. 52. и 53. Закона о ауторском праву и сродним правима

³⁷ О корисницима ауторског дела види: М. Самарџић, *Корисници и ауторска права у свеју и код нас*, Правни живот, бр. 11/1997. године, стр. 631-637

³⁸ Чл. 14. Закона о заштити ауторског права, Ј. Шуман, *Коментар Закона о заштити ауторског права и међународних прописа*, ГЕЦА КОН, Београд, 1935., стр. 130

³⁹ Чл. 15. ст. 1. Закона о заштити ауторског права из 1929. године

наведеним одредбама реч је о ауторским имовинским овлашћењима којима је тадашње законодавство придавало већи значај. Ипак, уважавајући моралну компоненту ауторског права, Закон је изричито прописивао да лица на која је ауторско право пренесено не могу без дозволе аутора изменити или скратити дело, наслов или име аутора.⁴⁰ Ово морално овлашћење, након смрти аутора, могли су да штите наследници, али и академије наука и уметности односно научни и уметнички институти.⁴¹

Закон о заштити ауторског права из 1946. године⁴² предвиђао је нешто другачије решење у погледу наслеђивања ауторског права. Наиме, с обзиром на то да овим Законом није био предвиђен максимални рок заштите ауторског права, наслеђивање је могло бити само по основу закона, а не и тестаментално односно по основу легата. С тим у вези, Закон је садржавао и *lex specialis* одредбе о наслеђивању. Тако, после смрти аутора, ауторско право је уживала његова жена, до своје смрти односно до преудаје, и његова деца до 25. године живота, а ако су неспособна за привређивање, док та неспособност траје. Уколико ауторско право не уживају жена и деца, на наслеђивање су се позивали родитељи аутора, који су ово право уживали до своје смрти, односно његова унучад, до навршене 25. године живота, ако их је аутор издржавао, односно деда и баба аутора до своје смрти.⁴³ Након истека ових рокова, ауторско право је, као општенародна имовина, прелазило на државу.⁴⁴ Како се Закон није изричито изјашњавао, у правној теорији тог времена заузет је став да морална овлашћења, након смрти аутора, могу вршити наследници док траје њихово право, али и удружења аутора којима је преминули аутор припадао или би припадао према врсти дела.⁴⁵ Такво становиште добило је и нормативну потврду доношењем Закона о ауторском праву из 1957. године⁴⁶ којим је за питање преношења ауторског права након ауторове смрти поново успостављена супсидијарна примена републичких закона о наслеђивању.⁴⁷ Тиме је, заправо, дата могућност аутору да за живота тестаментом или легатом овласти и лица која нису наследници да користе ауторско дело и да се старају о његовом праву. Надаље, одредбама овог Закона предвиђено је да се као носилац ауторског права, у случају да ауторско право постаје општенародна имовина, јавља општина на чијем подручју је умрли аутор имао своје последње пребивалиште односно боравиште у Југославији.

Касније донесени закони о ауторском праву, из 1968.⁴⁸ и 1978.⁴⁹, не одступају битно од претходно важећег Закона. Наиме, на питање наслеђивања ауторског права примењују се одредбе републичких (односно покрајинских) за-

⁴⁰ Чл. 17. Закона о заштити ауторског права из 1929.

⁴¹ В: Ј. Шуман, *op.cit.*, стр. 154

⁴² Закон о заштити ауторског права, Службени лист ФНРЈ, бр. 45/46

⁴³ Чл. 9. Закона о заштити ауторског права из 1946. године

⁴⁴ Чл. 11. Закона о заштити ауторског права из 1946. године

⁴⁵ В: В. Спаић, *Ауторско право*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1957. године, стр. 194-197

⁴⁶ Чл. 47. Закон о ауторском праву, Службени лист ФНРЈ, бр. 36/57

⁴⁷ Чл. 13. и чл. 46. Закона о ауторском праву из 1957. године

⁴⁸ Закон о ауторском праву, Службени лист СФРЈ, бр. 30/68

⁴⁹ Закон о ауторском праву, Службени лист СФРЈ, бр. 19/78

кона о наслеђивању.⁵⁰ Међутим, наследници и организација аутора којој је аутор припадао или би припадао с обзиром на врсту дела, у погледу моралних овлашћења, егзистирају као равноправни субјекти заштите само док трају имовинскоправна овлашћења. Након истека педесетогодишњег рока, о заштити тих овлашћења старају се организације аутора и академија науке и уметности.⁵¹

Актуелним Законом о ауторском праву и сродним правима за пренос ауторског права наслеђивањем изричито је успостављен дуални режим. Другим речима, нормативно је јасно одвојена судбина моралних овлашћења, након смрти аутора, од имовинских. Тако, након смрти аутора на наследнике прелази вршење личноправних овлашћења (не и само овлашћење јер је оно непреносиво), осим овлашћења на објављивање необјављеног дела ако је аутор то за живота забранио и овлашћења на измену дела. Уз то, заштиту личноправних овлашћења која се тичу патернитета и интегритета дела и забране недостојног искоришћавања дела могу, осим наследника, вршити и удружења аутора, као и институције из области науке и уметности.⁵² Имовинска овлашћења, пак, у целини прелазе на наследнике.⁵³

Премда дуални режим наслеђивања противречи монистичкој природи ауторског права, оно је установљено управо ради њеног очувања. Наиме, сврха моралних ауторскоправних овлашћења јесте заштита личности аутора као творца дела. Следећи опште принципе грађанског права, престанком физичког лица односно смрћу, престаје и право које је везано за његову личност. Но, доследном применом правила о непреносивости неимовинских права, ауторско право би, противно својој природи и значају, након смрти аутора било лишено моралноправне компоненте. Стога је законодавац поставио правну конструкцију према којој се морална овлашћења не наслеђују, али су наследници и удружења аутора односно институције из области науке и уметности позвани да врше и штите нека од тих овлашћења. Овакво решење служи „заштити успомене на личност аутора и заштити ауторског дела као културног добра.”⁵⁴

Поверавање вршења и заштите моралних овлашћења наследницима аутора потпуно одговара сврси постхумне заштите ауторског права. Наиме, будући да су наследници са преминулим аутором имали један лични однос, јасно је да су они у позицији да се о моралним интересима претка најпотпуније старају. При том, вршење личноправних овлашћења не подлеже субјективној оцени наследника већ претпостављеним моралним схватањима аутора, према времену и друштвеној средини у којој је живео. Но, будући да личноправна овлашћења нису ограничена у свом трајању, могуће је да наследници, нарочито они који нису директни потомци аутора, занемаре своје право (и обавезу) да се старају о заштити пијетета личности аутора чиме би се довео у питање и јавни интерес да се ауторско дело заштити као културно добро. Стога законодавац,

⁵⁰ Чл. 77. Закона о ауторском праву из 1968. и чл. 80. Закона о ауторском праву из 1978.

⁵¹ Чл. 79. Закона о ауторском праву из 1968. и чл. 81. Закона о ауторском праву из 1978.

⁵² Чл. 52. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁵³ Чл. 53. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁵⁴ С. Марковић, *Ауторско право и сродна права*, Службени гласник, Београд, 1999, стр. 243

као равноправне субјекте заштите, означава и удружења аутора (по правилу оних којима је аутор за живота припадао или којима би припадао према власти стваралаштва) односно институције из области науке и уметности. Усвојено решење, међутим, указује на друге дилеме: да ли лице које жели да приступи коришћењу дела треба да прибави дозволу и од наследника и од удружења или је довољна дозвола само једног од наведених субјеката, те коме од њих треба дати предност у случају да заузимају различите ставове у погледу вршења поверених овлашћења. Како се Закон не изјашњава изричито о овом питању, до одговора се може доћи циљним тумачењем релевантних одредби. У том смислу, за коришћење ауторског дела заинтересовано лице треба да прибави дозволу било од наследника било од удружења. Међутим, ако се други субјект супротстави давању или ускраћивању дозволе, предност треба дати наследницима, с обзиром на лични однос који су имали са аутором односно који имају према успомени на његову личност. Уз то, овакво решење одговара и усвојеној монистичкој концепцији о правној природи ауторског права јер имовинска овлашћења након смрти аутора прелазе на наследнике, те је у циљу искоришћавања ауторског дела потребно сва ауторскоправна овлашћења сконцентрисати у једном субјекту.⁵⁵

Наслеђивање ауторског права врши се према одредбама републичких закона о наслеђивању

Садржина ауторског права након смрти аутора

Субјективно ауторско право је, по својој природи, сложено право које се састоји из низа овлашћења апсолутноправног карактера.⁵⁶ Међутим, оно није једном за свагда уобличено већ се одликује изузетном динамиком коју намеће непрестано ширење поља стваралаштва и видова искоришћавања ауторских дела. Стога се постепено шири и круг овлашћења која улазе у његов састав.

⁵⁵ В: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 245

⁵⁶ Закон говори о правима аутора, иако усваја монистичку концепцију правне природе ауторског права. У том смислу, усвојена законска терминологија би се могла критиковати имајући у виду прихваћено учење о субјективним правима уопште. Наиме, субјективна права представљају низ овлашћења које држава признаје и гарантује правним субјектима ради задовољења одређених интереса. Сходно томе, садржину субјективних права, заправо, чине управо овлашћења усмерена на задовољење правом признатих интереса. Уз то, поједини теоретичари истичу да субјективно право има још један елемент који постаје актуелан тек када дође до повреде субјективног права. То је тзв. захтев или тужба у материјалном смислу. Наиме, субјективном праву одговара обавеза друге стране у грађанскоправном односу. Уколико друга страна не испуни очекивану обавезу, титулар се може тужбом обратити суду ради пружања правне заштите односно принудног остварења свог права. Види: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 169-199; Д. Николић, *Увод у систем грађанског права*,..., стр. 208-209. Настojeћи да се оствари потпуна правнолошчна доследност, у даљем тексту ће се, уместо израза „права”, користити израз „овлашћења”.

С обзиром на специфичну природу објекта ауторскоправне заштите, овлашћења из субјективног ауторског права имају имовинскоправни и личноправни карактер, те стога за њих важе различити правни режими. Поред тога, у корпус ауторског права улази и изванредан број имовинскоправних и личноправних овлашћења која су релативноправне природе. Иако не чине језгро ауторског права, релативноправна овлашћења су установљена законом у циљу заштите права аутора, те се из тог разлога могу посматрати као ауторскоправна овлашћења у ширем смислу.⁵⁷

Законодавац је овлашћења која улазе у састав сложеног ауторског права, сврстао у четири групе: 1) морална овлашћења; 2) имовинска овлашћења; 3) овлашћења аутора према власнику примерка ауторског дела; 4) овлашћења аутора на посебну накнаду. С обзиром на указани дуализам у погледу преношења ауторског права путем наслеђивања, контексту овог рада је примеренија подела на имовинска и неимовинска овлашћења аутора. Имовинска овлашћења, апсолутноправног и релативноправног карактера, након смрти аутора остају непромењена све до истека рока ауторскоправне заштите. Насупрот томе, пак, апсолутна овлашћења која су везана за личност аутора трају неограничено, али се након смрти аутора трансформишу. Уз то, поједина релативна неимовинска овлашћења се смрћу аутора гасе.

1. Неимовинска овлашћења аутора

Признање моралних овлашћења аутору у већини националних законодавстава уследило је након доношења Бернске Конвенције⁵⁸, али у упоредноправној теорији и пракси још увек постоје неслагања у питању оправданости оваквог става.⁵⁹ Недоумице су, првенствено, условљене специфичном природом моралноправних овлашћења из ауторског права. Наиме, њихова посебност огледа се у нераскидивој вези са ауторским делом као материјалним објектом права. Ипак, неовисно од чињенице да настају поводом интелектуалне творевине, она су везана за личност аутора, те стога имају опште карактеристике права личности: апсолутност, непреносивост, искључивост, трајност и незастаривост.

Морална овлашћења која је наш законодавац признао аутору су: 1) овлашћење на патернитет; 2) овлашћење на назначење имена; 3) овлашћење на објављивање; 4) овлашћење аутора на заштиту интегритета дела, 5) овлашћење аутора на супротстављање недостојном искоришћавању дела.

Уз то, Закон о ауторском праву и сродним правима познаје и друга неимовинска овлашћења аутора која немају, истина, апсолутноправни карактер

⁵⁷ В: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 107

⁵⁸ Бернска Конвенција за заштиту књижевних и уметничких дела од 9. септембра 1886. Текст Конвенције види: В. Тодоровић; *Интелектуална и друга добра*; Међународни уговори, књига 7, том И, Службени гласник, Београд, 2002. године. Поједине земље су много касније ратификовале Бернску Конвенцију (нпр. САД тек 1988. године). Наведено према: Miller, Davis; *op.cit.*, стр. 428

⁵⁹ В: Miller, Davis; *op.cit.*, стр. 426; Ж. Радојковић, *Конвенције о моралном праву аутора*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1/65, стр. 178-183

већ се могу истицати само према одређеним лицима. То су: 1) овлашћење на приступ примерку дела; 2) овлашћење на забрану излагања оригиналног примерка дела ликовне уметности; 3) прече право аутора на прераду дела архитектуре и 4) право покајања.

а) Овлашћење на признање ауторства (патернитет).⁶⁰ Овлашћење на патернитет је „основно личноправно овлашћење аутора јер се њиме правно потврђује постојећа фактичка веза између аутора и дела, која је материјални основ субјективног ауторског права.”⁶¹ Из овлашћења на признање ауторства проистичу сва остала моралноправна и имовинскоправна овлашћења јер оно представља, у извесном смислу, идентификацију субјекта ауторскоправне заштите. Повредом овог овлашћења сматра се како негирање патернитета односно оспоравање ауторства, тако и присвајање ауторства на његовом делу од стране другог лица (плагијат). Након смрти аутора, разумљиво, о заштити овог овлашћења старају се наследници односно удружења аутора.

б) Овлашћење на назначење имена подразумева да аутор има искључиво право да његово име, псеудоним или знак буду назначени на сваком примерку дела односно наведени приликом сваког јавног саопштавања дела, али се аутор овог права може на изричит начин одрећи.⁶² Назначење имена јесте техничка реализација овлашћења на признање ауторства. Штавише, Законом је установљена оборива претпоставка да је аутор лице чије је име, псеудоним или знак назначен на примерцима дела.⁶³ Међутим, само изостављање имена аутора не значи нужно и повреду овог ауторскоправног овлашћења. С једне стране, аутор може задржати анонимност, а с друге стране, сама природа појединих врста ауторских дела или начин на који се она јавно саопштавају искључује могућност да аутор реализује своје овлашћење на назначење имена. У том смислу, потребно је разликовати позитивне и негативне прерогативе овог овлашћења јер након смрти аутора наследници потоње не могу вршити. То првенствено значи да су они овлашћени да се супротставе коришћењу ауторског дела без навођења имена преминулог аутора, осим ако је то аутор за живота захтевао. Исто тако, из природе овог овлашћења произлази да се наследници могу успротивити навођењу имена уколико је аутор желео да остане анониман или да се дело јавности саопшти под псеудонимом.

в) Овлашћење на објављивање представља искључиво овлашћење аутора да одлучи да ли ће, када и на који начин дело објавити.⁶⁴ Штавише, аутор је

⁶⁰ Чл. 14. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁶¹ : С. Марковић; *op.cit.*, стр. 171

⁶² Чл. 15. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁶³ Чл. 9. ст. 2. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁶⁴ Чл. 16. ст. 1. Закона о ауторском праву и сродним правима. Ауторскоправну заштиту уживају и објављена и необјављена дела. Више о подели на објављена, необјављена и издата види: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 153-158

једини овлашћен да, до објављивања дела, даје обавештења о садржини свог дела и/или да га описује.⁶⁵ Под објављивањем се сматра „репродуковање у материјалном облику и стављање на располагање јавности примерка дела, пружајући јој могућност да га чита или упозна визуелним путем.”⁶⁶

Аутор из овог овлашћења може бити и позитиван и негативан интерес. Најчешће, интерес аутора јесте да се дело објави и даље економски експлоатише. Но, с друге стране, аутор може забранити објављивање свог дела. Иако је објављивање претпоставка економском искоришћавању дела, овлашћење аутора да о томе одлучује је усмерено превасходно на заштиту његових моралних интереса. Стога ни лица која су позвана да врше личноправна овлашћења након смрти аутора не могу објављивати дело ако је то аутор за живота забранио.⁶⁷ Штавише, таква изричита забрана аутора задире и у наслеђена имовинска овлашћења која наследници тада не могу реализовати с обзиром на то да се економски може искоришћавати само дело које је објављено.⁶⁸

Када је реч о другом аспекту овлашћења на објављивање информисање јавности о делу, његова судбина је опредељена судбином самог овлашћења. У том смислу, ако је аутор забранио објављивање, ни носиоци ауторског права након његове смрти не могу давати обавештења о делу нити га описивати. У супротном, вршење и овог аспекта прелази на наследнике и удружења аутора.

г) Овлашћење аутора на заштиту интегритета дела⁶⁹ односи се, заправо, на заштиту „истовестности дела приликом сваког облика његовог испољавања.”⁷⁰ Повредом интегритета дела законодавац нарочито сматра измене дела од стране неовлашћених лица, јавно саопштавање дела у измењеној или непотпуној форми и прераду дела без дозволе аутора, али до повреде интегритета дела може доћи и на друге начине.

Проблем очувања интегритета дела нарочито је актуелан када се ауторско право суочава са још једним апсолутним правом својине. Такав случај је, наравно, врло чест с обзиром на то да аутор, у реализацији свог субјективног ауторског права, отуђује примерке свог дела, при чему се ауторско право не гаси. Стога се о постојању или непостојању повреде ауторскоправног ов-

⁶⁵ Чл. 16. ст. 2. Закона о ауторском праву и сродним правима. Ово је нарочито важно ако се узме у обзир да ауторскоправну заштиту аутор ужива и поводом незавршеног дела, делова дела, као и наслова (чл. 3).

⁶⁶ Светска (Универзална) Конвенција о ауторском праву од 24. јула 1971. године; В. Тодоровић, *op.cit.*, стр. 44, чл. 6 Конвенције

⁶⁷ Чл. 52. ст. 1. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁶⁸ За тзв. посмртна дела, тј. дела која су објављена након смрти аутора у погледу трајања ауторскоправне заштите примењују се исти рокови као да је дело објављено за живота аутора. Тачније, ауторско право и у том случају траје 50 година после смрти аутора без обзира на то што није раније објављено и економски искоришћавано.

⁶⁹ Чл. 17. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁷⁰ С. Марковић, *op.cit.*, стр. 177

лашћења на заштиту интегритета дела може одлучити само одмеравањем оправданих интереса титулара права својине и ауторског права.⁷¹

Иако се признањем овлашћења на заштиту интегритета дела донекле ограничава право својине власника примерка ауторског дела, оно има своје морално оправдање, због чега је и сврстано у групу моралних овлашћења. Наиме, у природи ауторског права јесте „да творац дела, и у случају да уступи своје право другоме лицу и овласти га да дело учини приступачно јавности, с тим се не одриче садржаја и облика свог дела, насупрот он има право, да се његова умна творевина онако, како је била од њега створена, савременицима и потом-

⁷¹ Опширније о томе види: С. Марковић; *op.cit.*, стр. 176-182. Одмеравање интереса у сваком конкретном случају стога доводи до различитих судских одлука чак и у, на први поглед, сличним конфликтним ситуацијама. „...Према чињеничном утврђењу на коме су побијане пресуде засноване, тужилац је на основу усменог споразума са туженом у току године насликао на зиду хотела мурал на површини од 400 m² и за овај ауторски рад од тужене примио договорени ауторски хонорар. Како је тужена у току године вршила реновирање комплетног хотеског простора, а према извештају комисије наведена зидна слика је била оштећена и то тако што је избледела, испуцала, на појединим местима изгуљена те се као таква није могла уклопити у обновљени хотелски ентеријер тужена је без сагласности тужиоца као аутора премазала слику бојом у намери да на истом простору изради мозаик. У захтеву за заштиту законитости изражено је становиште према коме су тужиоцу као аутору у конкретном случају грубо повређена ауторска права те да због тога има право на заштиту свог ауторског права и то зато што му није пружена могућност да се у смислу чл. 28 Закона о ауторском праву супротстави уништењу свог ауторског дела. Савезни суд налази да се наведено становиште не може прихватити. Према одредби чл. 28. Закона о ауторском праву ауторска морална права чине: право аутора да буде признат и означен као творац дела, право аутора да се успротиви сваком деформисању, сакаћењу или другом мењању дела и право аутора да се успротиви свакој употреби дела која би вређала његову част или углед. Према цитираној одредби Закона, аутор дела нема право на заштиту ауторских моралних права за случај уништења ауторског дела, сем ако уговором није обавезао наручиоца да одређено време чува дело или, пак, ако дело није уништено у намери да се аутору дела повреди част или углед.” (Пресуда Савезног суда Гзс 125/90 од 28. фебруара 1991. године). Међутим, у једном другом спору на основу сличног чињеничног стања суд је донео друга чију одлуку: „...У поступку пред судом утврђено је да је тужилац аутор мозаика, да је од наручиоца за израду мозаика примио ауторски хонорар, да је тужени без сагласности тужиоца срушио зид на коме се мозаик налазио, да је мозаик у смислу закљученог уговора постављен на зиду велике сале туженог, да је он био један од експоната изложбе током 1993. године, да се ради о делу које је покривало цели централни зид сале ресторана одређеног квалитета и одређеног материјала, да је дело рађено у реткој техници и да се ради о озбиљној иновацији у уметничкој пракси и о значајној вредности. Даље је утврђено да је зид на коме се дело налазило пробијен великим лучним отвором којом су повезане две просторије, а по налазу вештака мозаик није морао бити уништен јер постоје методи заштите дела, те је мозик могао бити скинут и поверен на други простор. На основу овако утврђених чињеница првостепени суд је правилно нашао с позивом на одредбе чл. 26. и 29. Закона о ауторском праву да се ради о имовинском праву и личноправним овлашћењима аутора да га заштити, да се успротиви деформисању, сакаћењу или другом мењању дела. Следствено томе, ради се о овлашћењима везаним за личност аутора. Одредбом чл. 87. Закона о ауторском праву предвиђено је да ауторска морална права трају и по престанку трајања ауторских имовинскоправних овлашћења те да према одредби чл. 95. цитираног Закона аутор има право захтевати заштиту тог права и накнаду штете и тражити да се нареди и да се пресуда објави о трошку туженика (чл. 96. истог закона). (Пресуда Окружног суда у Београду бр. П. 21/96 од 3. октобра 1996. и Врховног суда Србије бр. Гж. 108/96 од 29. јануара 1997. године)

ству очува.”⁷² Стога су наследници и удржења аутора након смрти аутора овлашћени да се супротстављају изменама дела, али не и да дело мењају. Ипак, ово овлашћење наведени субјекти могу, у извесној мери, вршити и у погледу позитивних прерогатива. Тако, наследници односно удружења аутора могу овластити заинтересовано лице да преради ауторско дело. Но, уколико се прерадом дела нарушава стваралачки реноме преминулог аутора, они могу забранити искоришћавање дела прераде управо позивом на повреду овлашћења на заштиту интегритета дела.⁷³

д) Овлашћење аутора на супротстављање недостојном искоришћавању дела⁷⁴ подразумева да аутор, и у случајевима када је пренео своја имовинско-правна овлашћења на друга лица, задржава право да се супротстави искоришћавању дела на месту или на начин који је непримерен врсти ауторског дела односно на начин којим се може угрозити његова част и углед. До недостојног искоришћавања ауторског дела може доћи и у ситуацијама када је интегритет дела потпуно очуван, те је разумљиво што је законодавац ова два, на први поглед, сродна овлашћења, одвојено нормирао. С обзиром на то да ово овлашћење, по својој природи, представља негативни прерогатив неимовинске компоненте ауторског права, разумљиво је да оно, након смрти аутора, у пуном обиму прелази на наследнике односно удружења.

ђ) Овлашћење на приступ примерку дела⁷⁵ подразумева да аутор може захтевати од власника примерка дела да му омогући приступ примерку уколико не постоји други начин да се дело умножи, под условом да тиме не угрожава оправдане интересе власника примерка односно лица које примерак ауторског дела држи. По правилу, аутор умножавање дела треба да изврши у просторијама у којима се примерак налази. Но, аутор може да захтева предају ауторског дела у државину ако је то једини начин, с обзиром на техничке могућности, да се дело умножи.

Иако је, према одредбама Закона, аутор једини овлашћен да захтева приступ примерку дела, из сврхе установљеног овлашћења произлази да и наследници односно удружења аутора могу поставити такав захтев према власнику примерка (нпр. ради израде каталога).

е) Овлашћење на забрану излагања⁷⁶ оригиналног примерка дела ликовне уметности аутор може реализовати само изричито и у писаној форми приликом отуђења тог оригинала. У супротном, власник може, без икаквих ограничења, тај примерак да излаже, чак и ако дело није објављено.

⁷² В: Ј. Шуман; *Коментар Закона о заштити ауторског права и међународних пројиса*, Издавачко и књижарско предузеће ГЕЦА КОН, а. д., Београд, 1935. године, стр. 153

⁷³ В: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 244

⁷⁴ Чл. 18. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁷⁵ Чл. 30. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁷⁶ Чл. 33. Закона о ауторском праву и сродним правима

Уколико наведени оригинални примерци ауторског дела припадају музеју, галерији и другим јавним институцијама, ово овлашћење аутора је искључено.

Установљавање релативног овлашћења на забрану излагања оригиналног примерка дела ликовне уметности условљено је чињеницом да аутор често отуђује такво дело пре објављивања. У том случају постоји претпоставка да се самим преношењем права својине он сагласио са објављивањем дела. Међутим, аутор може имати интерес да се његово ликовно дело не објављује односно излаже. Стога овлашћење на забрану излагања (које аутор, истина, може истицати само приликом купопродаје примерка, у одређеној форми, и само према власнику) представља, заправо, негативан прерогатив овлашћења на објављивање. У том смислу, аналогно се примењују правила о вршењу овлашћења на објављивање након смрти аутора. Тако, уколико је аутор у писменој форми, приликом отуђења примерка дела ликовне уметности, забранио излагање, таквој одлуци се не могу успротивити наследници. Уколико, пак, аутор то није учинио, ни наследници односно удружења аутора не могу власнику забранити излагање јер је ово овлашћење исцрљено актом закључења купопродајног уговора. Но, ако оригинални примерак није отуђен за живота аутора, субјекти ауторскоправне заштите након његове смрти би могли вршити ово овлашћење, под условом да је то у интересу аутора.

ж) Прече право аутора на прераду примерка дела архитектуре⁷⁷. Ауторско дело архитектуре се материјализује у грађевини која може бити изузетно велике, не само економске, већ и употребне вредности. Стога се, не ретко, дешава да власник прилагођава грађевински објекат потребама становања или обављања делатности, те су сукоби својинскоправних и ауторскоправних интереса у таквим ситуацијама најизраженији. Наиме, могуће је да се накнадним радовима потпуно измени првобитни изглед ауторског дела архитектуре чиме се, заправо, задире у искључиво овлашћење аутора да се противи свакој радњи којом би се нарушавао интегритет дела. С друге стране, давањем безусловног примата ауторском праву над правом својине, власник би неоправдано био ограничен у вршењу свог права и то у оном делу који се тиче овлашћења на материјално располагање стварју.⁷⁸

Законодавац је, имајући у виду могуће практичне проблеме до којих би свакако довела примена општих правила о одмеравању интереса аутора односно власника, посебно регулисао однос аутора дела архитектуре према власнику примерка тог дела односно грађевине.⁷⁹

⁷⁷ Чл. 34. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁷⁸ О односу овлашћења на заштиту интегритета дела и права својине види одељак о личноправним овлашћењима аутора: овлашћење на заштиту интегритета дела

⁷⁹ Одмеравање интереса јесте немачки концепт тумачења права који је зачет у XIX и XX веку, најпре са школом интересне јуриспруденције, а потом разрађен у школи јуриспруденције вредновања интереса. Према овом учењу, свака норма је апстрактни израз одређеног интереса, те се до правога смисла норме може доћи само уз правилно вредновање различитих интереса који се теже заштитити и циља који се нормом жели постићи. В: В. Водинелић, *Грађанско право уводне шеме*, Београд, 1991. године

У том смислу, уколико власник грађевине намерава да сруши грађевински објекат или изврши одређене измене на њему, аутор се не може противити таквој одлуци. Но, у потоњем случају, Закон је установио обавезу власника да прераду дела прво понуди аутору. Тиме је аутору пружена могућност да у дело поново утисне свој лични печат чиме се, заправо, штити овлашћење аутора на заштиту интегритета дела. Тек уколико аутор није доступан, није у могућности или одбије да се користи овим својим правом, власник може прераду поверити другом лицу. Уз то, законодавац изричито прописује да се морална овлашћења аутора морају поштовати и ако се измене на грађевини врше према делу прераде које није сачинио аутор.⁸⁰

Полазећи од чињенице да је прече право аутора на прераду дела архитектуре везано за личност аутора и да претпоставља његово активно деловање, сасвим је разумљиво да вршење овог права не прелази на наследнике. Стога се, дакле, они не могу супротставити извођењу радова на грађевини (тим пре што такво овлашћење нема ни аутор).⁸¹

з) Тзв. право покајања⁸² подразумева да аутор (и само аутор!) може попући уступљено имовинскоправно овлашћење ако стицаоцу накнади стварну штету коју овај због тога трпи односно ако положи обезбеђење за накнаду штете.⁸³ Ако је стицаоц овлашћења отуђио примерке ауторског дела, аутор не може истицати тзв. право покајања према власницима. У том смислу, дејство овог овлашћења има ограничен домаћај.

2. Имовинска овлашћења аутора

Аутор, стварањем дела, поред моралних, има и имовинске интересе који се огледају у могућности да из производа свог интелектуалног стваралаштва извлачи економску корист. Признање моралних овлашћења аутора је нужно, али не и довољно да би се интелектуалном стваралаштву, као неизоставном елементу цивилизацијског напретка, пружила адекватна правна заштита. Стога је аутору пружен широк спектар имовинскоправних овлашћења којима он задовољава свој материјални интерес, а да се при томе не нарушава неотуђивост ауторског права, као права интелектуалне својине.

⁸⁰ Чл. 34. ст. 2. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁸¹ Опширније о томе: Д. Милић, *Прерада дела архитектуре*, Правни живот, бр. 11/2003, стр. 1007-1014 и тамо анализирани пресуде Вишег суда у Подгорици, бр. П-9/2001. од 24.06.2002. и Врховног суда Републике Црне Горе, бр. Гж-7/2002. од 19.11.2002. године

⁸² Чл. 66. Закона о ауторском праву и сродним правима. Опширније види: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 267-270

⁸³ С обзиром на то да се овим овлашћењем штите морални интереси аутора и да оно представља, заправо, рефлексију искључивог моралног овлашћења аутора на објављивање дела, у ауторскоправној литератури се врло често убраја у морална овлашћења. Међутим, наш законодавац је, имајући у виду релативноправни карактер тзв. права покајања и имовинске обавезе које за аутора настају остваривањем овог овлашћења, нормирао у оквиру општих одредби које се тичу ауторских уговора.

Иако признање имовинскоправних овлашћења аутора није изазивало никакве недоумице ни у времену када је ауторско право тек добијало јасне контуре нове гране права,⁸⁴ у 21. веку она свакако имају далеко већи значај с обзиром на изузетну експанзију тржишта имовинских и неимовинских добара и услуга у које, несумњиво, улазе и ауторска дела. С тим у вези, савремена законодавства, као одговор на убрзани развој техничких могућности експлоатације ауторских дела⁸⁵ (што је, опет, продукт интелектуалног стваралаштва појединаца), непрестано допуњавају садржину субјективног ауторског права новим овлашћењима.

Извлачити економску корист из ауторског дела значи искоришћавати дело на начин који одговара врсти ауторског дела и намени техничких средстава која ауторима у данашњем, информацијском друштву, стоје на располагању.⁸⁶ Тако, ауторска дела могу се искоришћавати: објављивањем, прерађивањем, умножавањем, обрађивањем, репродуковањем, извођењем, преношењем, превођењем, снимањем, представљањем, излагањем или на било који други начин. У том циљу, аутору је признат низ имовинских овлашћења апсолутноправног и релативноправног карактера. Но, с обзиром на то да након смрти аутора остају непромењена у својој суштини, у контексту овог рада довољно је навести о којим овлашћењима је реч.

Имовинска овлашћења апсолутног дејства законодавац дели у две групе: 1) овлашћења на искоришћавање дела у телесној форми и 2) овлашћења на искоришћавање дела у бестелесној форми. У прву групу спадају: а) овлашћење на снимање и умножавање;⁸⁷ б) овлашћење стављања примерака дела у промет⁸⁸ и в) овлашћење давања примерака дела у закуп.⁸⁹ Искоришћавање дела у бестелесној форми, пак, обухвата: а) овлашћење извођења;⁹⁰ б) овлашћење представљања;⁹¹ в) овлашћење преношења извођења или представљања;⁹² г) овлашћење емитовања;⁹³ д) овлашћење јавног саопштавања дела које се емитује⁹⁴ и ђ) овлашћење јавног саопштавања дела са носача звука или слике.⁹⁵

⁸⁴ В: В. Sherman, L. Bently, *The Making of Modern Intellectual Property Law*, Cambridge University Press, 2002, стр. 95-194

⁸⁵ Б: М. Ловичић-Plessl; *Ауторско право у информацијском друштву*, Правни живот, бр. 11/1995., стр. 707-717; J. Beard, *Cyberia: The Age of Information*, Copyright Law Symposium, Number Nineteen, Columbia University Press, New York and London, 1971, стр. 130

⁸⁶ В: Д. Милић, *Право аутора на искоришћавање свој ауторског дела*, Правни живот, бр. 11/2001, стр. 801-817

⁸⁷ Чл. 20. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁸⁸ Чл. 21. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁸⁹ Чл. 22. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹⁰ Чл. 24. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹¹ Чл. 25. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹² Чл. 26. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹³ Чл. 27. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹⁴ Чл. 28. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹⁵ Чл. 29. Закона о ауторском праву и сродним правима

Задовољењу имовинских интереса аутора служе и нека релативноправна овлашћења. С обзиром на то да их аутор не може истицати према свим, већ само према појединим лицима, она не представљају језгро ауторског права као апсолутног права, али свакако чине његову садржину. Тако, будући да се аутор појединих врста ауторских дела налази у неповољнијем положају од власника примерка дела јер њихова вредност временом расте, законодавац је овластио аутора да потражује износ од 3% од продајне цене добијене приликом сваког купопродајног уговора чији је предмет његово ауторско дело (овлашћење на слеђење⁹⁶). Аутор се не може одрећи овог овлашћења, нити њиме располагати, а преноси се једино наслеђивањем.⁹⁷ Надаље, аутор може од сваке продаје техничких уређаја и носача звука, слике и текста који су подобни за умножавање ауторских дела⁹⁸ да захтева посебну накнаду.⁹⁹ Уз то, за тзв. репрографско умножавање (умножавање путем фотокопир апарата) које је у последње време нарочито распрострањено међу популацијом чије је образовање у току, законодавац је¹⁰⁰, на иницијативу аутора стручне литературе чији су интереси, заправо, највише погођени, проширио овлашћење интелектуалних твораца на посебну накнаду. Тако, сем накнаде коју остварују продајом фотокопир апарата, аутори могу потраживати накнаду од правног или физичког лица које врши услуге фотокопирања на комерцијалној основи.¹⁰¹

Грађанскоправна заштита након смрти аутора

С обзиром на то да након ауторове смрти на наследнике и организације аутора прелазе имовинска овлашћења аутора односно вршење моралних овлашћења, то они остварују и право на тужбу у материјалном смислу којом се титулар овлашћује да се обрати суду ради заштите повређеног ауторског права. Међутим, субјективно ауторско право се и у овом сегменту донекле сужава након смрти аутора.

Наиме, остварујући заштиту свог права у грађанском судском поступку, аутор може захтевати од суда: утврђење повреде права; престанак повреде права; уништење или преиначење предмета којима је извршена повреда права, укључујући и примерке предмета заштите, њихове амбалаже, матрице и слич-

⁹⁶ Чл. 31. и чл. 32. Закона о ауторском праву и сродним правима

⁹⁷ Занимљиво је да ниједан аутор односно његов наследник није остварио право слеђења за 20 година колико постоји у нашем законодавству (од Закона о ауторском праву из 1978. године). Наведено према: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 216

⁹⁸ Уређаји подобни за такво умножавање би били, рецимо, видео-рикордер, персонални рачунар, празне касете и компакт-дискови и сл, али не и видео-плејер чија је једина функција да „чита“ видео-траку.

⁹⁹ Чл. 35. Закона о ауторском праву и сродним правима

¹⁰⁰ Чл. 35. ст. 3. Закона о ауторском праву и сродним правима

¹⁰¹ В: С. Марковић, *op.cit.*, стр. 220

но; уништење или преиначење алата и опреме уз помоћ којих су произведени предмети којима је извршена повреда права, уколико је то неопходно за заштиту права; објављивање пресуде о трошку туженог; као и накнаду имовинске и неимовинске штете.¹⁰² Но, иако се личноправна овлашћења аутора не гасе његовом смрћу, тужбу за накнаду неимовинске штете, сходно општим правилима одштетног права која се примењују у материји накнаде штете за повреду ауторског права, може поднети искључиво аутор. Наследници (и само они), пак, могу једино наплатити правноснажном пресудом утврђен износ на име накнаде нематеријалне штете.¹⁰³

Закључак

Усвајајући монистичку концепцију о правној природи ауторског права, законодавац је заузео становиште да је оно, у својој целини, непреносиво. Међутим, будући да се ауторско право не гаси смрћу аутора, доследно поштовање овог принципа отворило би зачарани круг. Стога је Законом установљен дуални режим у погледу судбине ауторскоправних овлашћења, а с обзиром на опште принципе грађанског права о преносивости имовинских односно непреносивости неимовинских права.

У том смислу, имовинска овлашћења прелазе на наследнике и они их уживају 50 година након смрти аутора. Истеком педесетогодишњег рока, ауторско дело постаје опште добро и свако га може слободно користити, уз поштовање моралних права аутора која трају неограничено.

Неимовинска (морална) овлашћења, пак, не прелазе на наследнике, али су они позвани да их врше у интересу преминулог аутора. Поред њих, субјектима личноправних овлашћења се означавају и организације аутора. Но, иако то законодавац не наводи изричито, из садржаја појединих овлашћења проишлази да су они овлашћени да врше само негативни аспект поменутих овлашћења. Тачније, они могу да се супротстављају повреди ауторског права у моралној компоненти односно да штите моралне интересе аутора. Тако, нпр. наследници

¹⁰² Чл. 172. Закона о ауторском праву и сродним правима

¹⁰³ Чл. 204. Закона о облигационим односима. „Тужиоци су тражили накнаду штете због повреде ауторског права, али у току поступка нису навели нити је првостепени суд разјаснио да ли траже накнаду само због повреде имовинских права или и накнаду штете због повреде ауторских моралних права у чему се та штета састоји и колико она износи. Предње чињенице су од битног значаја за одлуку у овој правној ствари јер ако су повређена ауторска морална права онда се ради о накнади нематеријалне штете која се одређује према правилима облигационог права. Мада вршење ауторског права после смрти прелази на наследнике и мада наследници имају право да користећи средства кривичноправне и грађанскоправне заштите штите аутора и његово дело, они накнаду штете могу остваривати једино у складу са општим правилима облигационог права. Односно, на наследнике прелази накнада нематеријалне штете само ако је утврђена правноснажном пресудом или писменим споразумом....” (Пресуда Врховног суда Србије, бр. Гж. 1444/84 од 24. 12. 1984., Билтен судске праксе Врховног суда Србије, бр. 4/85)

се могу супротстављати изменама дела, али не могу дело мењати. Када је реч о заштити ауторског права у грађанском судском поступку наследници могу подносити све тужбе које аутору стоје на располагању, осим тужбе за накнаду нематеријалне штете проузроковане повредом ауторског права.

*Sanja Radovanović LL.M., Teaching Assistant
Novi Sad School of Law*

Copyrights upon the author's death

Abstract

A subjective copyright is composed of a stream of property and personal authorizations. Therefore, legal theory was in a dilemma whether there are two separate copyrights (property and ethical rights) or a singular copyright. Although contemporary legislations embrace the monistic doctrine on legal nature of copyright, certain legislative solutions must deviate from their consistent application.

Primarily, the dualism in copyright authorizations applies to their duration and transferability. Namely, property rights are effective over 50 years upon the author's death, whereas effectiveness of personal rights is not limited in time. Given that a copyright outlives the author, the lawmaker took into consideration the general principles of non-transferability of personal rights and transferability of property rights when regulating the succession of copyrights, whereby he introduced a dual legal regime.

Therefore, property rights of an author may be transferred fully to his heirs under the general rules of succession contained in the regulations of the republics.

Personal authorizations are not transferable to successors. However, the heirs are entitled to exercise the rights equally to copyright organizations. Nevertheless, the essence of such authorizations is transformed by the author's death, since exercising of the rights then comes down to protection of ethical interests of the deceased author. However, all means of protection provided by the criminal and civil law are available to the abovementioned persons, except for compensation of immaterial damages.